

כנס הרצליה
השנתי העשירי
על מאזן החוסן והביטחון הלאומי

הרצליה 2010 HERZLIYA

31 בינואר - 3 בפברואר, 2010

The Tenth Annual
Herzliya Conference

האוכלוסייה הקשישה בישראל:

תמונת מצב, דילמות חברתיות ואתגרים במדיניות

מסמך מסכם

מחברת: רחל מנטיגר

המרכז הבינתחומי הרצליה
בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה
המכון למדיניות ואסטרטגיה

המסמך משקף את דעתם של הכותבים בלבד

האוכלוסייה הקשישה בישראל:

תמונת מצב, דילמות חברתיות ואתגרים במדיניות

מחברת: רחל מנטיגר

סיכום מנהלים

מהפכת ההזדקנות היא המהפכה החברתית החשובה ביותר בעידן הנוכחי. ארצות העולם המפותחות צועדות בקצב מהיר למצב בו אחוז הקשישים מעל גיל 65 עולה על שליש מהאוכלוסייה, ותוחלת החיים עוברת את גיל ה-80 וממשיכה לעלות. מהפכה זו נובעת מההתפתחות הטכנולוגית, המדעית והרפואית, שגרמה לגידול משמעותי בתוחלת חייו של האדם. אולם גידול זה גורר עימו שינויים פיזיולוגיים רבים, אשר למרבה הצער הם אלה שהפכו להיות מאפייניה העיקריים של הזקנה.

מגמת ההזדקנות הכלל עולמית של האוכלוסייה לא פסחה על ישראל, והיא נמצאת כיום בתוך גל של הזדקנות מהירה שיוביל אותנו עד 2030 לשיעור של 14% (גידול של כ-40%). גידול זה יחולל תהליכים שישיעו לא רק על אזרחיה הוותיקים של המדינה, אלא גם על המערכות כולן והמדינה כולה.

בישראל הפרופיל של בני ה-65 ומעלה בישראל נמצא בהשתנות מתמדת. אלה הנמצאים כיום על סף זיקנה, הם אנשים משכילים יותר, דומים יותר לאוכלוסייה פעילים יותר ובעלי דעה. אולם התפיסה הבין דורית הינה מוטעית. ההתייחסות היא לקשישים של פעם, כאשר הזקנים של היום הם מאד דומים לחברה עצמה. יש לדאוג להם לתעסוקה, כאמצעי לשמור על איכות החיים. עם גדילתה של האוכלוסייה הבוגרת ישנה מחד, ירידה באחוז הנושאים בנטל המס, ומאידך, עליה בצרכים ושירותים מסוימים. נתונים אלו, אינם נמצאים בתודעה הציבורית בישראל, והנושא זוכה להתייחסות אזוטריה בקרב מובילי מדיניות, ואינו מטופל בצורה הראויה מהיבטי הכלכלה, התעסוקה, הבריאות, השיכון, הרווחה, או באקדמיה. חובתו של כל ממשל אחראי, ללמוד את המגמות הדמוגרפיות והתהליכים הנגזרים מהן, על מנת להיערך בהתאם.

מצבם של הקשישים בישראל הוא קשה. רק שליש מבני 65 ומעלה בישראל, מגדירים את מצב בראותם כטוב או טוב מאוד. גם מבחינה כלכלית - שליש מהם נמצאים מתחת לקו העוני, וכמעט שני שליש דיווחו על קושי בכיסוי ההוצאות החודשיות. הנתונים קשים גם לגבי סוגיית הפנסיה: עם העלייה במספר הזכאים לפנסיה, ועליית חלקם היחסי באוכלוסייה, היכולת של גופי הפנסיה לעמוד בתשלומים מצטמצמת. העלייה באחוז הזכאים לפנסיה ועימם אחוז מעוטי היכולת תגביר את הנטל על המדינה ותהווה אתגר עימו היא תיאלץ להתמודד. הרפורמות שהמדינה ביצעה עד כה בנושא אינן מספקות, ומחייבות צעדים נוספים בהיבטים הפנסיוני והסיעודי כאחד. המלצה מתבקשת היא ריכוז הביטוחים הסיעודיים בחברות הביטוח. בעיות נוספות בתחום הזקנה בישראל הן הפער בין הערים הגדולות, וביניהן לבין הפרפריה, וכן בעיית המחסור בכוח אדם לטיפול באוכלוסיית הזקנים. נושא אחרון זה מחייב תכנון רב שנתי, מכוון ומבוסס על ידי המדינה, לכיוון וניתוב צרכי כוח אדם.

בישראל, יחסית לאירופה, ההשקעה בתחום הזקנה הינה מסיבית, והיא גבוהה יותר ממה שמשקיעות רוב ארצות דרום אירופה. אחת מהרשויות הממלכתיות העוסקת מסורתית בנושא הזקנים הוא משרד העבודה והרווחה, אשר לשירותיו נזקקים זקנים תשושים, בודדים ומעוטי הכנסות, וכן תתי קבוצות באוכלוסייה הכללית - ניצולי השואה, נכי נפש, עולים זקנים עם בעיות מיוחדות, אלכוהוליסטים, מכורים לסמים, אסירים הזקוקים לחלופות מאסר, זקנים עם מחלות מדבקות, גרי רחוב ובני 55 פלוס הזקוקים למסגרת מוגנת עקב מחלה וירידה תפקודית. לאוכלוסיות אלה אין פתרונות מספקים בקהילה, ויש צורך במענה ייחודי לכל אחת מהן. משרד הרווחה דוגל, כמדיניות, בהשאת הזקן בביתו ובקהילתו, בפיתוח רצף של שירותים ומענים תומכים, ובסיוע למשפחת הזקן, כתומכת העיקרית. המשרד מפעיל שירותים ברמה גבוהה יחסית, אך נתקל בבעיות ודילמות: הבחירה בין שירותים קהילתיים לזקן המתגורר בביתו, מול שירותי חוץ; הפער בין השירותים בערים הגדולות לפרפריה; והפרטת שירותים, ופיתוח תשתיות לא מספקות. על ידי שיתוף פעולה בין משרדי הממשלה העוסקים בנושא, ושילוב של ארגונים וולונטאריים, ניתן להיערך ולהתמודד עם הבעיות.

משרד ממשלתי אחר המופקד מנדטורית על נושא הזקנים בישראל הוא המשרד לענייני הגמלאים, שהוקם לפני שלוש שנים וקיבל מנדט כמשרד ממשלתי גם בהרכבה הנוכחי של הממשלה. המשרד מלווה ומטפל בכל תחום הנוגע לחייו של האזרח הוותיק: בריאות, רווחה, תעסוקה, חינוך, דיור ותרבות הפנאי. הן בשיתוף עם משרדי הממשלה השונים בהתאם לתחומי סמכותם והן במסגרת פרויקטים ותחומי אחריות של המשרד. בין המטרות שמשרד זה מציב לעצמו - שיפור איכות החיים של האזרח הוותיק בחברה הישראלית; שיפור מעמדו וכבודו בחברה הישראלית. מתן מענה בתחום החינוך ברמה הממשלתית לתופעות הפגיעה והאלימות נגד קשישים; וכן תכנון והתאמת השירותים הממשלתיים לזקן.

המשרד לענייני גמלאים חותר לכך שבסופו של תהליך, כל הקשור בציבור האזרחים הוותיקים יהיה בתיאום ובפיקוח של גוף אחד. הדבר מחייב מחקר מעמיק ומקיף, של הגורמים העוסקים בנושא והתגייסות המערכות כולן. משרד הגמלאים החל בגיבוש תוכנית אב, שביסודה - הגדרת משימות ויעדים בתחום הזקנה לרשויות השונות תוך התחשבות בצרכיהן וממשאביהן הייחודיים. התכנית זו תאפשר להוביל מהלך מסודר ומחושב בכל מערכות הממשל. כחלק מהיערכות המשרד לאתגרי העתיד, מתבצע בו שינוי ארגוני, ועל הפרק הוספת אגף ייעודי לתכנון ומחקר, לצרכי המשרד עצמו ולצרכיהם של כל משרדי הממשלה.

א. הקדמה

"כל אחד רוצה אריכות ימים - אבל אף אחד לא רוצה להזדקן". אימרתו זו של הסופר האנגלי אוסקר ויילד מביעה את הבעייתיות של סוגיית הזקנה, אליה נכנסה האנושות בעידן המודרני. הקידמה בעולם המודרני הביאה עימה התפתחות טכנולוגית, מדעית, ורפואית אשר גרמה לגידול משמעותי בתוחלת חייו של האדם. אולם אריכות ימים זו הינה רק צידו האחד של המטבע. מנגד ניצבת הזקנה. המסורת היהודית מעניקה לזקנה מעמד של כבוד והדר, מתוך הכרה והערכה לחוכמה ולניסיון החיים שצבר האדם עול הימים. אך לצד החכמה וניסיון החיים, השנים גוררות עימן שינויים פיזיולוגיים רבים, אשר למרבה הצער הם אלה שהפכו להיות מאפייניה העיקריים של הזקנה. מחלות הזקנה והקושי בתפקוד, גרמו לכך כי אריכות ימים, לרבים מן האנשים אינה בהכרח ברכה.

ב. אתגרי הזדקנות האוכלוסייה - מגמה כלל עולמית

מהפכת ההזדקנות היא המהפכה החברתית החשובה ביותר בעידן הנוכחי, ורבים מכנים אותו עידן ההזדקנות. ארצות העולם המפותחות צועדות בקצב מהיר למצב בו אחוז הקשישים מעל גיל 65 עולה על שליש מהאוכלוסייה, ותוחלת החיים עוברת את גיל ה-80 וממשיכה לעלות. זו מהפכה בחייו של הפרט בהם יותר משליש מחייו הוא חי כמבוגר, וזו גם מהפכה במובן החברתי, שכן, חל שינוי בהרכב גיל האוכלוסייה.

נתונים לגבי הדמוגרפיה הכלל עולמית מצביעים על עליה חדה בשיעור הזקנים בקרב כלל אוכלוסיית העולם. על פי מפקד האוכלוסין האמריקאי אוכלוסיית הגיל השלישי בעולם גדלה בקצב מסחרר, וצפויה להכפיל בשנים הקרובות את גודלה, ולראשונה אף לעקוף את אוכלוסיית הפעוטות. לכך, יש השלכות רבות, ובראשן גידול ניכר בהוצאות המדינה בגין שירותי בריאות ופנסיה.

גדילתה של האוכלוסייה המבוגרת תגרום לשינויים משמעותיים בתמהיל השירותים הממשלתיים. הביקוש לחינוך ושירותים לטובת האוכלוסייה הצעירה עשוי לקטון במדינות מסוימות. אך הביקוש לתחבורה ציבורית, למשל יגדל. על המדינה להיערך ולהתאים את השירותים שהיא מספקת, כמו למשל בתחום שירותי הבריאות, הסובל היום ממצוקה. יש לתת את הדעת על היערכות והתייעלות כללית בתחום זה והתאמת המערכת לאוכלוסייה זו, כמו היערכות המחלקות הגריאטריות, עידוד להכשרת מתמחים בגריאטריה, הרחבת מסגרות השיקום ועוד. על הממשלות השונות, לבחון את הוצאותיהן הנוכחיות, ולבצע חלוקה מחדש של משאביהן, על מנת לספק מגוון שונה של שירותים, הרחבתו, ומציאת דרכים להוזלתם. הרשויות השונות, יחויבו לשנות את דרך מתן השירותים, בעיקר אלו, הניתנים לאזרחים המבוגרים.

מספר מגמות יאפיינו את המדינות המפותחות המתמודדות עם האוכלוסיית המזדקנות:

- רפורמה במס- ככל שחלקה של האוכלוסייה המתבגרת, היוצאת ממעגל העבודה הולך וגדל, ואוכלוסיית בעלי ההכנסה קטנה, שיעור הגידול בהכנסות המדינה ממס הכנסה ילך ויקטן. ממשלות יצטרכו לבצע רפורמות במערכות המס שלהן על מנת להפחית את התלות בהכנסותיהן, ממס ההכנסה הפרסונאלי;

- העלאת גיל הפרישה- השחיקה בבסיס המס מהכנסה, יכולה להצטמצם במידה מסוימת, עם העלאת גיל הפרישה הממוצע. זוהי גם המלצת יו"ר ה- OECD בביקורו בישראל בינואר 2010;
- גביית תשלום על שימוש בשירותים, כמו תחבורה, תשתיות מקומיות, ושירותי בריאות - כדי להתגבר ולהתמודד עם העלויות הגבוהות של השירותים הנצרכים ע"י האוכלוסייה המתבגרת, זאת, כתחליף להעלאת מיסים.
- צמיחת המגזר שלישי- צמיחתו של הסקטור שלא למטרות רווח, למימדים גדולים ומתוחכמים יותר, תיצור הזדמנויות חדשות לשיתופי פעולה, ולמינוף כספים פרטיים למטרות חברתיות.

ג. אתגרי הזקנה בישראל

מגמת ההזדקנות הכלל עולמית של האוכלוסייה לא פסחה על ישראל. מדינת ישראל ניצבת בפני תהליכים עצומים שישפיעו בראש ובראשונה על אזרחיה הוותיקים של המדינה, אך גם על המערכות כולן והמדינה כולה. עולם המחקר גדוש במחקרים ובמאמרים המתארים את התהליכים והתהפוכות שיעבור העולם כולו- ומדינת ישראל בפרט בשל הזדקנות האוכלוסייה, ופרופ' פסיג, עתידן מאוניברסיטת בר-אילן, צופה על רקע זה טלטלה כלכלית וחברתית.

בני ה-65 ומעלה בישראל שונים מהדור הקודם, ויהיו שונים מהדור הבא. הפרופיל שלהם הוא בהשתנות מתמדת. אלה הנמצאים כיום על סף זיקנה, הם אנשים משכילים יותר, דומים יותר לאוכלוסייה, פעילים יותר ובעלי דעה. ואכן רואים גם במדיה הישראלית הרבה אנשים בני 65 פלוס. למרבה הצער, השירותים והתשובות הם לפאזה הקודמת. כך למשל, בדיונים באוצר קיימת תפישה מוטעית לחלוטין לגבי הנושא של זקנה. ואחת הבעיות הגדולות בישראל היא שהפאזות מתחלפות לאט, והטיפול בזקנים הוא אינו טיפול באנשים שונים אלא באנשים הדומים לאחרים בחברה. בעיה נוספת היא התפיסה הבין דורית המוטעית. אנחנו מדברים על קשישים של פעם, כאשר הזקנים של היום הם מאד דומים לחברה עצמה. במקביל, ניכרת בישראל ירידה מאד משמעותית במחויבות הבין דורית. אחת ההמלצות לתת מענה לזקנים היא לדאוג להם לתעסוקה, כאמצעי לשמור על איכות החיים.

אולם נתונים אלו, אינם נמצאים בתודעה הציבורית בישראל. הזדקנות האוכלוסייה והשפעותיה על כל המערכות במדינה, זוכה להתייחסות אזוטורית בקרב מובילי מדיניות, ואינה מטופלת בצורה הראויה מהיבטי הכלכלה, התעסוקה, הבריאות, השיכון, הרווחה, או באקדמיה. כל ממשלה חייבת לבחון כיצד העלייה במספר הזקנים, תשפיע על תכנון מגוון השירותים אשר הן מספקות, על מקורות המימון עליהם הן מסתמכות, והערוצים השונים בהם הן משתמשות עבור האזרחים. חובתן של כל ממשלה אחראי, ללמוד לעומק את המגמות הדמוגרפיות והתהליכים הנגזרים מהן, ואת הגורמים אשר צפויים לעצב את אותן מגמות. עם גדילתה של האוכלוסייה המבוגרת ישנה ירידה, באחוז הנושאים בנטל המס מצד אחד, ועליה בצרכים ושירותים מסוימים מן הצד השני.

מצבם של הקשישים בישראל הוא קשה. על בסיס נתוני הזקנה והפרישה באירופה ובישראל, רק שלישי מבני 65 ומעלה בישראל, מגדירים את מצב בריאותם כטוב או טוב מאוד. זהו הנתון הנמוך ביותר מבין מדינות אירופה שהשתתפו במחקר. לשם השוואה, בצרפת, שיעורם הוא חמישים אחוז מכלל הקשישים ובשוויץ - בשבעים וארבעה אחוז מבין כלל הזקנים. לעומת זאת, ישראל מובילה בין מדינות אירופה בדיווח על מחלות זקנה כרוניות או בדיווח קשישים הסובלים מדיכאון.

גם מבחינה כלכלית מצבם של הזקנים בישראל אינו מזהיר. רק לאחרונה פורסם מתוך נתוני הלמ"ס הנתון כי שלישי מהזקנים בישראל נמצאים מתחת לקו העוני. מרכז הידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל, ביצע סקר רחב במסגרת סקר בינלאומי, הבודק את נתוני הבריאות והזקנה באירופה ובישראל. ממצאי הסקר הזה חריפים מנתוני הלמ"ס. נמצא, כי כמעט, שני שלישי מבין בני 65 ומעלה בישראל דיווחו על קושי לכסות את ההוצאות החודשיות. ישראל מובילה בנתון כואב זה לעומת שאר מדינות אירופה.

על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אחוז "בני השישים וחמש פלוס" באוכלוסייה, עומד היום על כעשרה אחוז, והוא צפוי לעלות לשנים עשר אחוז, בשנת 2020 ועד לארבעה עשר אחוזים, בשנת 2030. אוכלוסייה זו באופן טבעי, אינה יצרנית ותלויה יותר באוכלוסייה הצעירה, מבחינה כלכלית. בישראל ישנם כיום 750 אלף איש המקבלים קצבת זקנה, ומתוכם כאמור רבים חיים מתחת לקו העוני. מתוכם, 20 אחוזים מוגבלים בתפקודם, ו-25 אחוזים גרים לבד ללא משפחה. 26 אחוזים מתקיימים מקצבת הביטוח הלאומי והשלמת הכנסה, ו-20 אחוזים חיים מתחת קו העוני. חלק ניכר מהזקנים סובלים מבדידות חברתית, שהיא אחת

הבעיות הקשות. ללא שינוי מערכתי, קיים חשש אמיתי שאחוז זה ילך ויגדל. הנוסחה לבדיקת אחוז הנזקקים כפי שהיא נהוגה בעולם, הנה ביחס לאוכלוסיה הנכללת בכוח העבודה, כך שכלל שמספר הזקנים גדל, שיעורי התלות צפויים לעלות.

כך גם לגבי סוגיית הפנסיה. עם העלייה במספר הזכאים לפנסיה, ועליית חלקם היחסי באוכלוסיה, היכולת של גופי הפנסיה לעמוד בתשלומים מצטמצמת. תפקידה של המערכת הפנסיונית הינו להבטיח רמת הכנסה ורווחה כלכלית לאזרח המבוגר. בישראל גיל הפרישה הממוצע, גבוה יותר מאשר מדינות אירופה, אך הכיסוי הכספי כיום מספק "רמת חיים" מינימאלית בלבד, כך שהמדינה נאלצת לספק שכבת מימון נוספת למעוטי יכולת. העלייה באחוז הזכאים לפנסיה ועימם אחוז מעוטי היכולת תגביר את הנטל על המדינה מבחינת מימון ותהווה אתגר לא פשוט עימו תאלץ המדינה, כמו מדינות אחרות בעולם, להתמודד.

בארצות המתפתחות, וגם בישראל יש "כיסים" של תת אוכלוסיות שיש להם בעיה של התפתחות. אנחנו רואים את הכיסים האלה במספר ערים בישראל. בישראל קיימים פערים בתחום הזקנה בין הערים הגדולות, ובין הערים הגדולות לבין הפריפריה.

אחת הבעיות הקשורה לסוגיית הזקנה היא בעיית כוח אדם. הישראלי המצוי באקדמיה אינו אוהב את תחום הקשישים, ואם הוא כבר בוחר לימודים בתחום הבריאות, הוא בוחר את הגיל הרך. אחת הבעיות הגדולות שאנו צריכים להתייחס אליהם, היא תכנון רב שנתי, מאד מכוון ומבוסס על ידי המדינה, לכיוון של צרכי כוח אדם. בהשוואה לאירופה הקלאסית - צרפת, איטליה וגרמניה, ישראל נמצאת בתחום זה בפיגור מאד משמעותי.

ניצולי השואה המהווים כשליש מכלל האזרחים הוותיקים בישראל סובלים יותר מכל ממצב כלכלי קשה – וזאת על אף העובדה שמאז שנת 2007 נחקקו מספר חוקים ונתקבלו מספר החלטות ממשלה האמורים להיטיב עמם. רובם טרם מיצו את הזכויות וההטבות המגיעות להם.

ד. המרכיב הדמוגרפי

ישראל עדיין צעירה מבחינת הרכב האוכלוסייה. בשנת 2008 הזקנים היוו 10% מכלל האוכלוסייה. אבל אנו נמצאים בתוך גל של הזדקנות מהירה שיוביל אותנו עד 2030 לשיעור של 14%, שזה יהיה גידול של כ-40%, אבל רואים את ההשלכות במובן המוחלט. הגידול המוחלט בישראל מושפע משני דברים: אנו כאוכלוסיה שגדלה ואנו כאוכלוסיה מזדקנת. לכן המשמעות להיערכות לגידול כל כך גדול ומוחלט באחוזים של אוכלוסיה, היא מאד משמעותית.

קיימות שתי סיבות לכך שאחוז האוכלוסייה הזקנה בישראל הוא במגמה של גידול, ולכך שישראל היא יחסית צעירה באוכלוסייתה, יחסית לארצות העולם המפותחות: תוחלת החיים ושיעור הילודה. ההרכב של זה קובע את טיבן של הבעיות היותר ספציפיות של המדינה.

תוחלת החיים בלידה, בישראל היא בין המובילים במיוחד בקרב הגברים אבל גם בקרב הנשים. אבל תוחלת החיים נמדדת גם לגבי הגילאים 65 ואפילו בגיל 80. בגיל 65 לאדם יש תוחלת חיים של עוד 20 שנה, בהם הוא יצטרך לממן את עצמו בהיותו מחוץ למעגל העבודה ולמלא את חייו בתוכן. מעבר לזה, בגיל 80 מתחילות רוב הבעיות היותר חמורות של חולי, ובמיוחד של מוגבלות ותלות, וחלק גדול באוכלוסיה יצטרך להתמודד עם בעיות אלה. זו לא רק התמודדות של הזקן עצמו אלא גם של משפחתו.

לגבי הילודה – אחת הסיבות לתהליך ההזדקנות בעולם ובארץ היא הירידה בילודה, בכל קבוצות האוכלוסייה. אולם הסיבה העיקרית בעטיה ישראל הצליחה להישאר צעירה היא שבישראל שיעור הילודה, על אף שהוא ירד, נמצא מעל כל המדינות האחרות בעולם. יפן ואיטליה בולטות בשיעור הילודה הנמוך שלהן. בארץ נראה את המשמעות המלאה של הירידה בילודה הצפויה עד שנת 2030 – אחרי שנה זו.

מגמה חשובה נוספת היא שיחד עם הגידול בתוחלת החיים, יורד בצורה דרמטית מ-1970, ועד סוף העשור הזה, שיעור ההשתתפות בעבודה של אנשים בגיל 65 ובגילאים 64-55. כלומר אנחנו יותר ויותר חיים ופורשים בגיל יותר ויותר צעיר והפער הזה הולך וגדל.

ה. הביטוח הפנסיוני וסוגיית הסיעוד

אחד ההיבטים של ההזדקנות הוא ההיבט הכלכלי. תוחלת החיים במדינה מאז הקמתה ועד היום -במשך 60 שנה - גדלה ב- 14.5 שנים. כל 5 שנים שחולפות, תוחלת החיים מתארכת ביותר משנה. ההתארכות של תוחלת החיים תימשך, ויש לה משמעויות לגבי שני תחומים: בעיית הפנסיה ובעיית ביטוח הסיעוד.

לגבי הפנסיה, מדינת ישראל עברה תהליך אדיר של רפורמות, ואף הקדימה את העולם. בשנת 95 התבצעה רפורמה גדולה. על פי קופות הפנסיה הישנות שצברו זכויות 2% לשנה, עובד אחרי 35 שנות עבודה הגיע לפנסיה של 70%. בהתחלה חישוב את הפנסיה על פי השכר האחרון, בהמשך, חישוב לפי ממוצע שכר של 3 שנים, ולבסוף, חישוב את הפנסיה לפי ממוצע השכר בכל השנים. בדרך זו קצת שחקו את הפנסיה, אבל היא עדיין נשארה 70% ממשוהו. וכשפרשת, הפנסיה כבר לא התעדכנה. הדור החדש, של הפורשים לעתיד, אלה שיפרשו בעוד 20-30 שנה, כולם צוברים את הפנסיה שלהם בקרן פנסיה צוברת, מושג שנוצר ברפורמה של שנת 95'. הכסף שהעובד צובר בקרן זו מתורגם לגמלה כשהעובד מגיע לגיל 65 או 67 כיום, לפי מקדמי המרה שאקטוארים קובעים באותה עת, בהתבסס על תוחלת החיים שתהיה באותה עת. בכך, למעשה העבירו על ציבור השכירים שני סיכונים:

- סיכון התארכות תוחלת החיים. ככל שתוחלת החיים תהיה ארוכה יותר הכסף שנצבר לתקופת הפרישה יספיק לזמן קצר יותר או שהגמלה תיקון;
- הסיכון של תשואת השוק. הכסף מושקע במשך הרבה מאד שנים, והוא נתון לתנודות ומשברים, כמו המשבר של שנת 2008, וזה עלול לשחוק את הפנסיה.

הפנסיה של הדור החדש, שיפרוש בעוד 20-30 שנה, תהיה קטנה ב- 30% מהפנסיה של אלה שפרשו לפי ההסדרים מקרנות פנסיה צוברות זכויות. בהקשר זה הועלתה הצעה לשפר את העתודות הכלכליות של העובד. הרעיון הוא לנצל את חלק מההיסכון המוסדי ולצרפו לחסכון ארוך טווח. זאת כדי למנוע את אותו מצב שבני 30, אינם מתכננים את עתודותיהם הכלכליות לעוד 30 שנה.

לגבי הנושא הסיעודי, כיום יש כ-133 אלף איש שנהנים מהחוק הסיעודי של הביטוח הלאומי, יש כ-24 אלף מיטות, ויש הרבה גורמים שמטפלים בעניין. הביטוח הסיעודי הולך וצובר תאוצה. היום המדינה משלמת על פי חוק הסיעוד כ-3.4 מיליארד שקל. משרד הבריאות, מקציב באמצעות תקציב המדינה כ-13.5 אלף קודים, שהם כמיליארד ורבע עד מיליארד וחצי שקל לתמיכה באותן אוכלוסיות חלשות שבמבחן סוציאלי לא יכולים לממן את האשפוז הסיעודי שלהם. קופות החולים ועשו את הביטוח הקבוצתי שלהן, וכתוצאה מהתארכות תוחלת החיים, קרו שתי תופעות נוספות:

- כתוצאה מרמת הרפואה הגבוהה, שיעור אלה שבשנות חייהם האחרונות נמצאים במצב סיעודי - הולך וגדל.
- תוחלת החיים של חולה סיעודי, כסיעודי, הולכת ומתארכת.

היות והקצבאות של גמלת הסיעוד נותנות רק פיצוי חלקי, לתקופה של 36 חודש, או קצת יותר בקופות חולים מסוימות, אזי נכנסות לתמונה גם חברות ביטוח פרטיות שמציעות ביטוח סיעודי משלים למה שקופות החולים מציעות.

בעולם קיימים שלושה מודלים לגבי הסיעוד:

- מודל שמובילות מדינות סקנדינביה, שם המדינה דואגת לך למצב בריאותך, לשירותים רפואיים וגם לשירותים סיעודיים בעת הפרישה, והיא גם שמה יד על הפנסיות שלך כי היא חושבת שאדם לא צריך להרוויח מהמצבים האלה.
- מודל הנפוץ בגרמניה ובהולנד, ששם הסיעוד הוא חלק מהביטוח הסוציאלי שקיים במדינה
- מודל של מדינות התומכות חלקית במצבים הללו, ועליהם נמנית ישראל. תומכים באוכלוסיות שונות.

בישראל עוסקים בסוגיית הסיעוד בשלושה רבדים: הביטוח הלאומי, משרד הבריאות והרובד הפרטי. הכספים העומדים לרשות הגופים הללו לא מנוצלים כהלכה. בביטוח סיעודי צריכים לטפל גורמים היודעים לחזות קדימה ולבצע אקטואריה ותחשיבים נכונים לגבי הסיכון והרזרבות שיש לשריין לו. לכן מקומם של הביטוחים הסיעודיים הוא לא בקרנות שמשלמות בהתאם לכסף שעומד לרשותם ברגע נתון, אלא בחברות הביטוח. המדינה עשתה הרבה רפורמות בתחום זה אבל יש עוד הרבה דברים שצריך לעשות על מנת שהתמונה תהיה יותר מסודרת הן בצד הפנסיוני והן בצד הסיעודי.

ו. המענים ברמה הממלכתית בישראל

בישראל, יחסית לאירופה, ההשקעה בתחום הזקנה הינה מסיבית, והיא גבוהה יותר ממה שמשקיעות רוב ארצות דרום אירופה. ישראל לא מתקרבת מבחינה זו לסקנדינביה, אבל יש בה עליה מאד גדולה בהשקעה. כך למשל, בנושא הסיעוד יש עליה דרמטית בשיעור של פי 13 מ-1990 עד 2004, בהשקעה לסיעוד. 27 אחוזים מכלל ההוצאה החברתית של הממשלה מופנית לבריאות וסיעוד לזקנים.

אחת מהרשויות הממלכתיות העוסקת מסורתית בנושא הזקנים הוא משרד העבודה והרווחה, הרואה עצמו אחראי על כלל אוכלוסיית הזקנים בארץ. האוכלוסייה הנזקקת ביותר לשירותיו היא אוכלוסיית זקנים תשושים, בודדים ומעוטי הכנסות. כיום מטופלים במסגרת שירותי הרווחה 250 אלף זקנים. אוכלוסיות נוספות המטופלות על ידי משרד העבודה והרווחה מהוות תת קבוצות באוכלוסיה הכללית - ניצולי השואה, נכי נפש, עולים זקנים עם בעיות מיוחדות, אלכוהוליסטים, מכורים לסמים, אסירים הזקוקים לחלופות מאסר, זקנים עם מחלות מדבקות, גרי רחוב ובני 55 פלוס הזקוקים למסגרת מוגנת עקב מחלה וירידה תפקודית. לכל האוכלוסיות האלה אין פתרונות מספקים בקהילה, ויש צורך במענה ייחודי לכל אחת מהאוכלוסיות.

משרד הרווחה ככלל, דוגל בהשאת הזקן בביתו ובקהילתו, בפיתוח רצף של שירותים ומענים תומכים, ובסיוע למשפחת הזקן, כתומכת העיקרית. המשרד מפעיל מספר שירותים הניתנים ברמה גבוהה יחסית:

- שירותים במסגרת חוק ביטוח סיעוד, הנותן מענה מכובד ל-140 אלף זקנים. כ-9,000 זקנים מקבלים טיפול אישי ועזרה ביתית; כ-20,000 מקבלים מענה לצרכים מיוחדים. המשרד נדרש, למרבה הצער, לטיפול במספר גדל של זקנים נפגעי התעללות. כיום מזוהים כ-5,000 זקנים כאלה, אך ידוע כי מספרם גדול יותר;
- הפעלת 180 מרכזי יום שמייעדים לטיפול בזקנים תשושים, ותשושי נפש, וסיעודיים שנותנים שירותים ל-13,000 זקנים;
- הפעלת 1000 מועדונים שנותנים שירותים ל-100 אלף זקנים;
- הפעלת 225 קהילות תומכות שנותנות שירותים ל-400 אלף בתי אב של זקנים.
- דיון מוגן ציבורי;

יחד עם זאת, משרד העבודה והרווחה נתקל בבעיות ודילמות: הבחירה בין שירותים קהילתיים (במסגרתם הזקן נשאר להתגורר בביתו) מול שירותים חוץ ביתיים; הפער בין השירותים הניתנים בערים גדולות לעומת הפריפריה, כאשר המדינה נותנת את חלקה, אבל הרשויות המקומיות לא מסוגלות להתמודד עם זה; הפרטת השירותים, ושילוב ופיתוח תשתיות שלא מספקות בחלק מהרשויות. על ידי שיתוף פעולה בין משרדי הממשלה העוסקים בנושא, ועם ארגונים וולונטריים, ניתן להיערך ולהתמודד עם הבעיות.

אחת הדרכים להתמודד עם סוגיית הזקנה היא שינוי זירת הבית של הזקן. צריך לפתח את כל האמצעים הטכנולוגיים, ולהשקיע גם באורינות דיגיטליות אצל זקנים. חלקם מכירים את התחום, וחלקם צריכים ללמוד. כי יכולת ההישרדות של זקנים בעתיד, היא בבית חכם, מתוחכם. משרד הרווחה מתכנן להשקיע בנושא הזה.

משרד ממשלתי אחר המופקד מנדטורית על נושא הזקנים בישראל הוא המשרד לענייני הגמלאים, שהוקם לפני שלוש שנים וקיבל מנדט כמשרד ממשלתי גם בהרכבה הנוכחי של הממשלה. המשרד מלווה ומטפל בכל תחום הנוגע לחייו של האזרח הוותיק; בריאות, רווחה, תעסוקה, חינוך, דיור ותרבות הפנאי. הן בשיתוף עם משרדי הממשלה השונים בהתאם לתחומי סמכותם והן במסגרת פרויקטים ותחומי אחריות של המשרד.

מטרותיו העיקריות של המשרד לענייני גמלאים הן:

- שיפור איכות החיים של האזרח הוותיק בחברה הישראלית;
- שיפור מעמדו וכבודו של האזרח הוותיק בחברה הישראלית. המענה לתופעות הפגיעה והאלימות נגד קשישים, צריך להיות בסדרת פעולות חינוך ברמה הממשלתית;
- תכנון והתאמת השירותים הממשלתיים לזקן.

- שיפור איכות החיים של ניצולי השואה בישראל הכוונה היא לרכז את הטיפול הממשלתי בסוגיה במשרד לענייני גמלאים. בכוננת המשרד הגמלאים לפעול להמרצת מימוש הזכויות והוא מגבש מנגנון אשר יקבע, כי ניצול שואה שלא הספיק לקבל את הפיצוי המגיע לו - זכאותו תועבר ליורשיו. זאת, על מנת לנטרל את גורם הזמן מבסיס השיקולים של אותם גופים.

שני מהלכים של המשרד מהעת האחרונה יכולים להעיד על כיווני פעילותו:

- שיפוץ בתי זקנים בערים במושבים ובקיבוצים;
- שיפור הקשר הבין דורי בחברה באמצעות בניית מסגרת לפעילות סטודנטים, כל תנועות הנוער תלמידי התיכון, בחסות הרשויות המקומיות, לפעילות לטובת הזקנים.

בראיית המשרד, בסופו של תהליך, כל הקשור בציבור האזרחים הוותיקים ראוי שיהיה בתיאום ובפיקוח של גוף אחד. נדרש כאן מחקר מעמיק ומקיף, של הגורמים הרבים העוסקים בנושא, נדרשת התגייסות המערכות כולן, ובסופו של יום נדרשת תוכנית כוללת לתחום הזקנה בישראל.

משרד הגמלאים החל בגיבוש תוכנית אב, כשהשלב הראשון הוא, כתיבת משימות ויעדים בתחום הזקנה לכל רשות ורשות בהתאם לצרכים המיוחדים לה והמשאבים העומדים לרשותה. מהלך דומה נעשה במדינת ניו יורק ב-2002. כך ניתן יהיה להוביל מהלך מסודר ומחושב בכל מערכות הממשל, ולא להיות מובלים בגל השינוי והשלכותיו. ככל שמדינת ישראל תתגייס לטובת העניין מוקדם יותר נוכל להיערך ולהתמודד באופן מתוכנן ומושכל.

כחלק מההיערכות של המשרד לאתגרי העתיד, מתבצע בו שינוי ארגוני, ועל הפרק הוספת אגף שכל כולו יהיה תכנון ומחקר, לצרכי המשרד עצמו אבל גם תכנון ומחקר לצרכים של כל משרדי הממשלה.

לסיכום - האזרחים הוותיקים בישראל הם "האבות המייסדים" של מדינתנו, יצקי התשתית עליה חייה כיום החברה בישראל. הדבר מחייב לדאוג לציבור זה, כך שכל זקן בישראל יזכה לחיות בכבוד, בזכות ולא בחסד.